

Саша Срећковић
sasasrec@gmail.com

Прилог из праксе културне институције

Апстракт:

Тешко је на нивоу институције у пракси Етнографског музеја у Београду говорити о систематском раду на развоју етнолошких и музеолошких концепата. Поједине актуелне друштвено–политичке условности не иду у прилог несметаном развоју научног рада. С друге стране, рад у установи овог типа омогућава праћење начина на који се многи концепти опредмеђују у реалним друштвеним и културолошким релацијама, што је вероватно теже пратити у чисто научним и образовним установама.

У раду се елаборира неколико примера из праксе музеја. Први се односи на Међународни фестивал етнолошког филма, као практичну екстензију промишљања из области етнографског филма и визулене антропологије. Други се односи на поједине индивидуалне пројекте где су антрополошки увиди аплицирани у области друштвено–економских развојних активности. Најзад, трећи пример, сродан с претходним, говори о систему нематеријалног културног наслеђа, врло актуелној парадигми у свету данас, при чему се антрополошке теме задржавају на „домаћем терену“, односно на концепту наслеђа и савременим импликацијама тако схваћене културне политике.

Кључне речи:

Културно наслеђе, Етнографски музеј, институционална пракса, традиционална народна култура, иновације

* * *

У раду ћу изнети своје опсервације и искуства у вези с институционалном праксом Етнографског музеја у Београду, а који могу бити индикативни када се говори о пријемчивости ове установе за савремене трендове у етноантрополошким теоријама, савременој музеологији и сродним друштвеним концептима. Може се рећи да је помало незахвално говорити о предмету у односу на који је тешко заузети критичку дистанцу и објективно просуђивати, с обзиром на то да и сам припадам том организму музејске установе у којој радим. Ипак, таква позиција, колико год да прети субјективизмом у интерпретацији, омогућава сагледавање појединих дубинских механизма у раду установе, који вероватно не би били довољно видљиви независном истраживачу.

Најпре бих желео да истакнем да поједини радови колега у Етнографском музеју свакако прате и рефлектују актуелне теме и развој

антрополошке и музеолошке мисли код нас и у свету.¹ Они то углавном чине у оквиру своји индивидуалних истраживања и пројеката. Ипак, такође бих могао да закључим да јавни институционални дискурс Етнографског музеја углавном није у дослуху с новијим трендовима, већ се у појединачним и конкретним случајевима и даље перпетуира традиционално виђење улоге музеја у друштву. Морам напоменути да се ова критичка промишљања углавном односе на политику изложбене делатности Етнографског музеја – на сталну изложбену поставку „Народна култура Срба у XIX и XX веку“, али и на знатан број повремених изложби на којима се представљају предмети из збирки самог музеја. У даљем тексту ћу разрађивати ову почетну тезу.

У вези с политиком репрезентације културног наслеђа у Етнографском музеју у Београду у последњих неколико година је написан извештај број радова од стране колега, махом из других сродних установа.² Наравно, садржаји ових радова углавном не реферирају искључиво искуство Етнографског музеја у Београду, већ говоре и о ширем контексту развоја етнографске музеологије код нас и у свету.

У последњих неколико година се и фокус рада Етнографског музеја несумњиво везује за појам *културног наслеђа* и његове импликације. Ова синтагма представља вибрантан концепт у свету данас, и то не само у музеологији, већ све више и у разматрањима ширих друштвених и економских развојних перспектива, у доменама културне

¹ Весна Марјановић, „Нови модели музејске организације у српском друштву – дискурс етнографске музеологије“, Зборник радова „Савремена етнографска музеологија и презентација (нових) идентитета“ (Нови Сад: Музеј града Новог Сада, 2011); Милош Матић, „Комуникацијска манипулација етнолошком изложбом“, Гласник Етнографског музеја 70 (2006) и „(Не)егзотични идентитети“, Зборник радова „Савремена етнографска музеологија и презентација (нових) идентитета“ (Нови Сад: Музеј града Новог Сада, 2011); Марко Стојановић, „Етнографска музејска експозиција у функцији комуникационог процеса“, Гласник Етнографског института, LV (1) (2007) и „Музеји и туризам: нематеријално културно наслеђе – концептуализација студије случаја“, Гласник Етнографског музеја 73 (2009): 174-175.

² Марина Симић, „Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum“: Exploration of a Museum Modernity Practice, Гласник Етнографског института LIV (2006); Љиљана Гавриловић, О политикама, идентитетима и друге музејске приче (Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 65, 2009), 32-39; Љиљана Гавриловић, Музеји и границе моћи (Београд: Библиотека XX век, 2011), 24-26; Љиљана Гавриловић, Култура у излогу: ка новој музеологији (Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 60, 2007), 63-82, 95-130; Анђа Срдић, „Репрезентација концепта телесности на сталној поставци Етнографског музеја у Београду“, Етнолошке свеске 12, Етнолошко-антрополошко друштво Србије (2008).

политике и политике уопште, и сл. До недавно је, ипак, семантичко поље *културног наслеђа* било прилично празно у јавном дискурсу. Од тада су се ствари прилично промениле, јер се уз овај појам у међувремену све чешће везују још и други појмови, концепти и дисциплине, као на пример: појмови *идентитета*, културног диверзитета, културног дијалога, затим културни туризам као дисциплина, итд.

Када сам почињао да радим у музеју – а томе већ има готово двадесетак година – основни јавни дискурс Етнографског музеја, интерно широко прихваћен, везивао се за синтагму *традиционална народна култура*. Ова одредница никада није била јасно и прецизно дефинисана, иако је експликација углавном обухватала идеалтипску слику претежно сеоског културног миљеа, произведену у радионици традиционалне музеологије у Србији. Садржај појма је већ тада могао пре припадати домену археологије него етнологије, а да не говоримо колико би овај тек у данашњем времену вероватно био адекватан. Истраживали су се заправо артефакти и феномени једне културе на издисају. Ипак, с обзиром на то да никада није било довољно ауторефлексије нити мерљивих показатеља о стручној *идеологији* у самом Етнографском музеју, такође на нивоу сопствене опсервације, закључујем да је речени појам традиционалне народне културе и даље доминантан у јавном дискурсу Етнографског музеја (иако данас више прећутно).³

Као што се већ наговештава у пратећим напоменама, фокус и порука сталне изложбе Етнографског музеја су усмерени према контекстуалној елаборацији појмова *етницитет* и *религија* као суштинским означивачима идентитета Српског народа, а све у оквиру корпуса одреднице (*традиционална*) *народна култура*. Такође, изложба углавном реферира на (намерно ?) не сасвим јасне координате времена и простора, што може бити zgodна подлога за митологизацију представљених садржаја, али не и за научне захтеве прецизних одређења. По-

³ Овај појам се свакако ослања на романтичарске традиције XIX века, у смислу поимања одредница као што су народ, нација и сл. Тај модел није напуштан ни током XX века, већ је на специфичан начин елабориран и у периодима постојања заједничких југословенских држава, па и комунизма, када су придодавани нови приступи. Марксистичка мисао је, на пример, инсистирала на развојности појава у кључу теорије еволуције и сл. Стара антрополошко-ографска школа са својим релевантним теоријама, посебно подржана неспорним дугорочним Цвијићевим ауторитетом и утицајем, у пракси музеја се посебно алхемијом стапала с тековинама еволуционистичке теорије и марксизма. Каснији развој етнологије/антропологије у свету и теоријска мисао XX века (функционализам и структурализам, на пример), углавном нису оставили трага у пракси Етнографског музеја све до данас.

ред тога, дистинкција *ми – други*⁴ је веома изражена у подтексту изложбе, с тим што се изложба бави, наравно, само садржајем одреднице „ми“. Потреба за оваквим приступом се може јасно прочитати из друштвено–политичког контекста њеног настанка, што се поклопило с поводом стогодишњице Етнографског музеја (2001. година) и актуелних идентитетских запитаности Срба пре тога избеглих из ратом опустошене Хрватске и БиХ.

Што се повремених изложби у музеју тиче, још увек тек ретко која од њих излази из старог клишеа *представљања збирке*, уместо да се усредреди на *представљање приче* (наратива), а посредством збирке.

Што год да се диктирало из ширег друштвено–политичког контекста, а што се у највећој мери прихватало и у академским круговима, Етнографски музеј у Београду је, свесно или несвесно, такође прихватио. Вероватно да другачије и не може бити. Углавном је био интерпретатор *mainstream* политичких агенди и одговарајућих културно–историјских садржаја и интерпретација. Он институционално „покрива“ различите друштвене и културне функције шире заједнице. Он нуди ескапизам у виду носталгије која евоцира атмосферу вредности традицијске културе као и безбедну временску и физичку дистанцу многим посетиоцима, који ће се својим пореклом лако идентификовати с тим садржајима. Он нуди слику „духа времена“ и прихватљивих те пожељних историјских митова и легенди. Етнографски музеј излагањем оригиналних артефаката нуди доживљај *јединствености* изложених производа културе, готово искључиво ручне израде. Он имплицира разноврсност хуманих продуката, нарочито аутентичност локалних културних израза, чиме се политичка елита може подичити вероватно на профилисанији начин него када би се хвалила производима високе уметности и елитне културе, јер је за очекивати да то није поље где је култура Србије довољно компетитивна у међународном контексту. Сем тога, појам традиције имплицира и одређену трајност, односно стабилност садржаја и њихових окружења. Због тога се и политичка елита, посредством магијског начина мишљења, лакше идентификује с претпостављеном сликом традицијске културе, пројектујући њену стабилност, солидност и трајност у жељену стабилност и неупитност сопствене земаљске власти. Такође, у новије време, друштвено–политички дискурс у Србији прихвата још неке глобалне трендове за које би садржаји Етнографског музеја могли бити добар друштвени проводник. Пример за то је концепт *одрживог развоја* с бројним аспектима друштвених, културних и еколошких ресурса, ко-

⁴ Марина Симић, „Capturing the Past: an anthropological approach to the modernist practices of the history production in the ethnographic museums“, Гласник Етнографског музеја 70 (2006): 27-35.

јима збирке и архиве Етнографског музеја могу понудити богат и убедљиви материјал. Ипак, тај концепт се углавном у Србији декларативно подржава и његова имплементација не иде даље од изрицања јавних *мантри* у политичко–медијском простору.

Програми Етнографског музеја у Београду, срећом, надилазе релативни комодитет овакве, углавном безбедне, друштвене позиционираниности. То се нарочито односи на јавне програме, иако су они у знатној мери иницирани, па често и реализовани, првенствено од стране спољних сарадника Музеја. У сваком случају, Етнографски музеј у Београду у предности је у односу на сродне академске институције утолико што поједини етноантрополошки концепти овде могу да се тестирају уживо, што углавном није лако изводљиво у установама академског профила и амбиције. То се односи како на доминантне, тако и новије антрополошке концепте. Додуше, новији концепти се могу тестирати углавном у индивидуалним јавним догађајима кратког трајања (предавања, трибине, промоције и сл.). Њихов јавни дomet, рецепција и ефекат зависе од ефекта промотивних активности и у пракси су обично краткорочни. Насупрот томе, дугорочнији ефекат презентације неког антрополошког концепта више би зависио од лобирања важних актера друштвене сцене, стратешког планирања у раду саме установе и сл.

Према томе, поставља се питање у којој мери и у ком обиму су могуће иновације у програмској оријентацији Етнографског музеја у Београду. Овде ћу изнети поједина своја искуства у раду на одређеним програмима и пројектима, а која могу демонстрирати различита искушења и изазове у кретању дуж координатног система, чији је један крај безбедно смештен у пожељном институционалном комодитету, а други крај тежи преиспитивању актуелних друштвених и културних постулата у јавном дискурсу и рефлексiji о јавној одговорности музејске установе које су финансиране порезом који плаћају грађани Србије.

Први случај који ћу овде разматрати односи се на *Међународни фестивал етнологског филма* – манифестацију која је до овог тренутка избројала укупно 21. своје издање. Она представља својеврсну практичну екстензију институционалних, односно индивидуалних/ауторских, промишљања у области етнографског филма и визуалне антропологије у Србији. Можемо пратити следеће: првих година је овај фестивал имао класичну дидактичку улогу. Презентована је углавном слика националног етнографског документарног филма у којој није било места за идеје развојности, променљивости или за било какву проблематизацију сликаних призора. Током деведесетих година XX века, а након југословенске катастрофе, па под утицајем трендова из иностранства, етнографски филм у свету, па и код нас све више почиње да проблематизује друштвену стварност и културу. То

резултира у филмском програму у којем су садржани све јачи импулси недвосмислених социјалних, политичких или еколошких ангажмана. С друге стране, позиционираност *Међународног фестивала етнолошког филма* у овом погледу још увек нема шири јавни утицај у Београду и Србији, какав, рецимо, има филмски фестивал *Слободна зона*. Истовремено, све је више филмова из иностраних продукција на рачун домаће филмске продукције која све више слаби приватизацијом локалних телевизијских центара у Србији.

Најзад, срећом, визуелна антропологија као дисциплина не подразумева само пројектовање стручних концепата посредством филма у *top-down* кључу пасивном аудиторијуму. „Лаичка“ перцепција визуелних слика постаје, уопштено говорећи, све важнија. Стога је занимљиво пратити њихово учешће у креирању, тумачењу и преношењу визуелних садржаја посредством етнографског филма, фотографија и других аудиовизуелних форми, који су данас технички и технолошки доступних најширој популацији. Пример за то су поједини новији програми у оквиру поменутог фестивала, као, на пример, пројекат ID3min, где су припадници млађе генерације различитих профила креирали видео–радове мобилним телефоном до 3 минута трајања, а на тему „Како видим сопствени идентитет“. Значајно је истаћи да у том смислу важан утицај има систем *нематеријалног културног наслеђа*, као вид културне политике који је у великој експанзији у свету, па и код нас, и то нарочито у погледу поимања релевантне улоге *локалних заједница*. На ту тему вратићу се још једном у даљем току овог рада.

Поменућу, даље, и своје опсервације о појединим индивидуалним пројектима Етнографског музеја у Београду у којима сам учествовао, а који би могли бити илустративни при разматрању ове теме, односно, кретања дуж поменутог „координатног система“. Један пример односи се на интернет–портал . Један део пројекта наслања се на класично музеолошко схватање традиционалних заната као културног наслеђа и због тога интернет–портал ради на мапирању и презентацији занатских делатности на територији Србије у прошлости, али и у својим рецентним видовима. Она иновативнија компонента пројекта је свакако амбициознија, а састоји се од тога да актуелну сврху сајта, односно интернет–портала, видимо тако што ћемо представити рад данашњих, *живих* занатлија и на тај начин пружити макар скроман допринос њиховој јавној видљивости у Србији. Наравно, питање је у којој мери им се може на овај начин помоћи у промоцији, побољшању егзистенције и укупног друштвеног статуса, али то ипак представља наше схватање јавне одговорности музејске установе у актуелном друштвеном тренутку. Додуше, овај интернет–портал тренутно стагнира јер музеј не поседује довољно кадровских ресурса који би се њим могли темељније позабавити.

Један други пројекат, који се својим предметом такође везује за одрживост заната, односи се на истраживање друштвено–економских претпоставки који су довели до снажног економског замаха читавог једног географског региона у Северној Каролини (савезна држава у оквиру САД) захваљујући експлоатацији знања и вештина везаних за старе и уметничке занате. Ради се о пројекту чији је један од резултата уобличен у документарном филму, односно видео–извештају с тог пројекта под називом „Handmade“ (тј. рађено руком). Иако је основна тема пројекта везана за занатску делатност, и на тај начин генерално не одудара од класичног фокуса рада једног музеја, увиди које сам стекао радећи тај пројекат далеко надилазе основну тему и говоре о много ширем друштвеном, економском, па и филозофском контексту. Кључ успеха пројекта обнове заната на поменутом локалитету лежи у јачању солидарности професионалних и ширих локалних заједница, холистичком приступу проблему, широкој социјалној инклузији и друштвеној пропустљивости и покретљивости. Заправо, свих оних аспеката који тако упадљиво недостају Србији данас.

Најзад, вратићу се још једном на недавно и званично установљен систем *нематеријалног културног наслеђа* у нашој држави, који је обележен и отварањем *Центра за нематеријално културно наслеђе Републике Србије* при Етнографском музеју у Београду. На овом програму се у Србији интензивно ради у последње две године и етнологи ангажовани у њему релативно често привлаче медијску пажњу. Рекао бих чак да је етнологско–антрополошка струка, посредством нематеријалног културног наслеђа, постигла несвакидашњу јавну видљивост у поређењу с већим бројем својих пређашњих искустава у јавним ангажманима. Истина је да рад на овом програму, а нарочито на пописивању нематеријалног наслеђа у Србији подлеже појединим стандардизованим процедурама и знатној количини административног рада. Због тога су поједини критичари овог система склони да тврде да типске процедуре дерогирају трагање за истином у појединачним студијама случаја.

Ипак, сматрам да користи од увођења система нематеријалног културног наслеђа далеко надилазе његова ограничења и недостатке. Елементи иновативног приступа, односно искорак у радним праксама већине етнолога у Србији који су се позабавили овом темом, могу се пратити на неколико нивоа. Верујем да таква пракса може бити сасвим „лековита“.

- Интердисциплинарност приступа. Тематика нематеријалног културног наслеђа и релевантан предмет делатности обухватају чак знатно шири контекст од нечега што припада традиционалном, па и рецентнијем, поимању антропологије. Овде се легитимно укључују експертска знања из других хуманистичких наука и дисциплина: лингвистике, културне историје, етномузикологије, театрологије и др.

Штавише, експертиза о знањима о природи подразумева укључивање стручњака из области природних наука (због тема као што су: традиционална медицина, етнофармакологија и сл.). Такође, ради успешнијег рада на овом плану, неопходна је интензивна међусекторска сарадња у јавној администрацији. Тако се може говорити о потреби за повезивањем ресурса културе, просвете, науке, туризма, пољопривреде и др.

- Социјална инклузија. Прошло је време када су се етнологи бавили само етничким или конфесионалним заједницама, односно, аспектима разних појава. Данас су људске заједнице веома диверзификоване по више основа (етнички, конфесионални, професионални, сроднички, поткултурни, коришћење слободног времена и др.) које све заслужују да буду истраживане, укључујући и сасвим маргиналне групе. Други важан аспект овде је позиција *локалних заједница* као веродостојних баштиника културног наслеђа. Савремени административни, па и научни, системи сматрају их активним субјектима у истраживању, тумачењу и преношењу наслеђа. Штавише, и у његовом (ре)креирању.

- Аспект *културе сећања* завређује посебну пажњу при анализи система нематеријалног културног наслеђа. Свесни смо да је не само сфера политике, већ и науке, одувек „баштинила“ „званичне верзије“, с једне стране, и „неподобне садржаје“, с друге стране, као израз дисциплинарних идеологија и парадигми. Систем нематеријалног културног наслеђа, напротив, равноправно преиспитује различите визуре, опет фаворизујући „обичног смртника“, као припадника локалне заједнице који поседује своју легитимну колективну меморију.

- Нематеријално културно наслеђе полази од теоријске претпоставке о културном наслеђу у *садашњем* тренутку. Израз „живо наслеђе“ представља кључни квалификатив када се разматра културно наслеђе. Према томе, етнологи се сада не баве више искључиво и само прошлошћу, чак ни у музејима.

- Друштвени активизам струке. Очување нематеријалног културног наслеђа подразумева серију мера и активности који су доскора били незамисливи етнологима код нас јер се од њих сада очекује комплетан друштвени инжењеринг у циљу заштите, очувања и репродукције елемената културног наслеђа. Рад етнолога у Србији углавном никада није познавао сличну праксу у прошлости.

Закључак

Институционална пракса Етнографског музеја у Београду и даље доминантно одражава етнографске трендове прошлих времена, и то првенствено у домену изложбене делатности (стална поставка и већина изложби конципираних на темељу постојећих збирки Етнограф-

ског музеја). Такву ситуацију одређује комплексни скуп фактора – од отпора према перманентном образовању код стручњака до конјунктура актуелне културне политике и целокупног друштвено–политичког контекста у окружењу. Споља гледано, радило би се о есенцијално конзервативном музејском организму, невољном за смисао саморазвоја и промена. Ипак, научно–стручни радови појединих кустоса музеја и нарочито неки актуелни пројекти упућују на сасвим супротна гледишта и чињеницу да се савремени музеолошки и антрополошки трендови итекако прате и рефлектују у Етнографском музеју.

Рад износи лична искуства и опсервације самог приложника–кустоса Етнографског музеја и једну интерпретацију улоге ове врсте установе, постојеће или могуће, а у контексту скорашњег развоја етнографске/антрополошке музеологије.

Остаје питање да ли ће наша институција до нових позиција у међународној породици Етнографских музеја и релевантних организација доћи постепено, еволутивним путем, или ће се само, у једном једином, одговарајућем политичком тренутку, променити цела научно–стручна, те из тога произлазећа, идеолошка парадигма која гради метафизички свет организације. И даље се надам да је први сценарио још увек могућ, иако смо у приличном закашњењу у односу на разноврсна светска кретања у овим областима.

Литература:

Гавриловић, Љиљана, 2007. Култура у излогу: ка новој музеологији, Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 60.

Гавриловић, Љиљана, 2011. Музеји и границе моћи, Београд: Библиотека XX век.

Гавриловић, Љиљана, 2009. О политикама, идентитетима и друге музејске приче, Београд: Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 65.

Марјановић, Весна, 2011. Нови модели музејске организације у српском друштву – дискурс етнографске музеологије, Зборник радова *Савремена етнографска музеологија и презентација (нових) идентитета*, Нови Сад: Музеј града Новог Сада.

Матић, Милош, 2006. Комуникацијска манипулација етнолошком изложбом, *Гласник Етнографског музеја* 70.

Матић, Милош, 2011. (Не)егзотични идентитети, Зборник радова *Савремена етнографска музеологија и презентација (нових) идентитета*, Нови Сад: Музеј града Новог Сада.

Симић, Марина, 2006. Displaying Nationality as Traditional Culture in the Belgrade Ethnographic Museum: Exploration of a Museum Modernity Practice, *Гласник Етнографског института* LIV

Симић, Марина, 2006. Capturing the Past: an anthropological approach to the modernist practices of the history production in the ethnographic museums, *Гласник Етнографског музеја* 70.

Срдић, Анђа, 2008. Репрезентација концепта телесности на сталној поставци Етнографског музеја у Београду, *Етнолошке свеске* 12, Етнолошко-антрополошко друштво Србије.

Стојановић, Марко, 2007. Етнографска музејска експозиција у функцији комуникационог процеса, *Гласник Етнографског института*, LV (1).

Стојановић, Марко, 2009. Музеји и туризам: нематеријално културно наслеђе – концептуализација студије случаја, *Гласник Етнографског музеја* 73.

Saša Srećković

A contribution from the practice of a cultural institution

On an institutional level, it is difficult to speak about the systematic work on the development of ethnological and museum concepts in the practice of the Ethnographic Museum in Belgrade. Certain aspects of the contemporary socio-political conditionality do not contribute to the undisturbed scientific research. On the other hand, working in this type of institution enables us to study ways in which many concepts get reified in current social and cultural relations, something that would probably be more difficult to analyze in purely scientific and educational institutions. This paper elaborates on several examples from the practice of the museum. The first one refers to the International Festival of Ethnological Film as a practical extension of reflections in the field of ethnographic film and visual anthropology. The second example relates to certain individual projects where anthropological insights were applied in the field of socio-economic development activities. Finally, related to the previous, the third example addresses the system of intangible cultural heritage - which is a modern paradigm in today's world - with anthropological themes kept at "home-field", that is, on the concept of heritage and contemporary implications of cultural policy perceived in this way.

Key words: Cultural heritage, The Ethnographic Museum, institutional practice, traditional folk culture, innovation